

Ю. О. Шульмейстер

«Бюро» доктора Візенталя*

Висвітлюється життєвий шлях Симона Візенталя — наполегливого діяча у справі виявлення та покарання воєнних злочинців, докладно розповідається про тривалі та складні пошуки ним одного з найжорстокіших гітлерівських катів — А. Ейхмана — організатора знищення 6 млн. євреїв Європи.

Тоді, в 1945-му, два співробітники ОСС з'явилися в будинку Ейхманів. Глава сім'ї повідомив, що старший син (а саме ним і був Адольф) не прийшов з війни, що остання звістка від нього одержана кілька місяців тому з Праги. Батькові повірили. Незабаром один з співробітників Візенталя, який підтримував зв'язок з колишніми нацистами, повідомив, що Ейхман переховується в австрійському містечку Альтаусзее.

Стало відомо, що цей невеличкий клаптик австрійської землі, площею в кілька квадратних кілометрів, гітлерівські верховоди перетворили на сховище казкових багатств. Згідно з одержаними даними, повідомляє Візенталь в книзі «Я полював на Ейхмана», начальник Головного імперського управління безпеки Кальтенбрунер переправив туди, в «Альпійську фортецю», 5 ящиків діамантів та інших коштовностей, 50 кілограмів чистого золота у зливках з припасів рейхсбанку, 50 ящиків, у яких містилося 2 тис. кілограмів золота і золотих предметів, 2 млн. швейцарських франків та колекція рідкісних поштових марок вартістю в 5 млн. золотих марок. Чималий вклад у цю схованку зробила служба Ейхмана. За даними Візенталя, на дні озера Аузее вона сховала 20 залізних ящиків з документами та золотом, виплавленим із зубних коронок убитих євреїв.

Не було нічого дивного в тому, що коли в нацистському Ельдорадо зібралася гестапівська еліта, Адольф Ейхман вирішив, що там і його «законне» місце. Магнітом притягували не лише золото, а й дружина Вероніка, сини Клаус, Дітер і Хорст. Адольф Ейхман — безжальне, ненажерливе чудовисько — був на диво зразковим сім'янином, не уявляв своє життя без дружини та дітей. Він поселив їх поблизу схованих скарбів в Альтаусзее, на Фішендорф, 8. На вирішальному зламі свого життєвого шляху Ейхман не бажав віддалятися ні від сім'ї, ні від золота. Жителі цієї місцевості вважалися благонадійними, і він почував себе у безпеці.

І все ж Візенталя повідомили про можливе місцезнаходження А. Ейхмана. Ця інформація була негайно передана в Сі-Ай-Сі. Якби Візенталь брав участь у затриманні злочинця, то, можливо, операція в Альтаусзее скінчилася б успішно. Та американська контррозвідка не надала особливого значення цій важливій інформації і доручила арешт Ейхмана австрійським жандармам. А ті помилилися адресою. Два жандарми, виділені для арешту злочинця, з'явилися не на Фішендорф, 8, а на Фішендорф, 38. Щоправда, там вони заарештували іншого гестапівця — гауптштурмфюрера Антона Бугера. Вилучили в нього арсенал зброї. З'ясувалося, що той був співробітником штабу Ейхмана, заступником коменданта Терезіна під час знищення цього гетто, брав участь в інших злодіяннях, здійснених у Чехословаччині та Греції. І все ж це був не Ейхман. Коли ж співробітники ОСС з'явилися на Фішендорф 8, то його не застали. Зустріла їх дружина Ейхмана — Вероніка Лібль, яка повідомила, що з березня 1945 р., коли розлучилася з своїм чоловіком, його не бачила.

Симон Візенталь сумнівався в правдивості цих тверджень і вирішив все перевірити. Він поїхав в Альтаусзее, зустрівся там з фрау Марією Бухер — господаркою готелю, у якому проживала Вероніка

* Закінчення. Поч. див.: № 10, 1991 р.

Лібль з дітьми. Та повідомила, що остання жила в готелі з чоловіком, завжди одягнутим у форму офіцера СС. Розповідала з образою, що перед приходом американських військ він виламав двері шафи і забрав краший костюм її покійного чоловіка, а потім — зник. А фрау Лібль незабаром покинула готель.

Під час дальших розшуків роль Ейхмана у знищенні мільйонів євреїв вимальовувалася все чіткіше. Його ім'я було занесене до списку воєнних злочинців, яких розшукували. Докази про здійснені ним злочини фігурували на Нюрнберзькому процесі. Візенталь виїжджав у Нюрнберг, вивчав документи, які свідчили, що Ейхман полював мало не за кожним євреєм у кожній із загарбаних гітлерівцями країн Європи, організовував депортації у табори смерті, де євреїв знищували та спалювали сотнями тисяч.

З подвійною енергією розшукує Візенталь чудовисько-монстра. В Лінці його стали називати «Ейхманом-Візенталем». У подруги молодості Ейхмана вдалося вилучити його фотографію 1934 р. Це був великий успіх, бо до цього злочинця не знали в обличчя, оскільки він не любив фотографуватися. Від оберштурмбанфюрера СС В. Хеттля стало відомо, що ще в 1944 р. у Будапешті Ейхман сказав йому як своєму приятелю, що знищив 6 млн. євреїв.

Пройшов певний час. Візенталь знову натрапив на слід Ейхмана. Виявилось, що той сховався в американському таборі для інтернованих. Потім через табір Берндорф (Верхня Баварія) перебрався у табір Кемматен, далі — у табір Чем в Оберфальці, де зареєструвався як оберштурмфюрер СС Екман. Його викрив табірний функціонер Рудольф Шейде, який 30 червня 1945 р. передав відповідну інформацію в Сі-Ай-Сі. Та того ж дня хтось попередив Ейхмана. Тепер його слід загубився надовго.

Багато років пошуки цього злочинця залишалися безрезультатними. Не раз виникали найрізноманітніші версії, які тут же лопалися, як мильні бульки. Жертви Ейхмана намагалися допомогти розшукати катта. Доходило навіть до анекдотичних випадків. Так, у 1947 р. до Візенталю — керівника Єврейського центру документації по встановленню гітлерівських злочинців, який вже на той час два роки функціонував у Лінці, звернулися двоє молодих людей — Меір Бліц та Мозес Кустовський — колишні в'язні гітлерівського концтабору. Вони повідомили, що в селі, розташованому поблизу австрійського міста Адмонта, виявлено Адольфа Ейхмана. На доказ цієї версії розповіли історію про те, що якийсь гер Богат, який служив колись у гітлерівців, відмовився за неабияку платню — м'ясні консерви та шоколад — продати їм кілька курей для приготування ритуальної вечері на релігійне свято «Йом-Кіпур». При цьому цей Богат висловив свою ненависть до євреїв і не захотів мати з ними справи. Хто, крім Ейхмана, мовляв, міг так вчинити!

Цей сигнал був сумнівним. Але Візенталь мав правило нічого не залишати без перевірки. Коли зайнявся підозрюваним, то виявилось, що Богат — це Франц Мурер, колишній заступник гебітскомісара м. Вільнюса, винного у знищенні 80 тис. литовських євреїв. Виявилось також, що ще в 1949 р. в Радянському Союзі за здійснені злочини Мурера було засуджено на 25 років позбавлення волі. Та в 1955 р. згідно з міждержавним договором, поряд з іншими воєнними злочинцями, був переданий Австрії. Судові власті цієї країни повинні були винести свій вирок. Та суд не відбувся, і Мурер спокійнісінько проживав у своєму маєтку. Симон Візенталь розшукав свідків злочинця цього нациста. Йшлося про вбивство ним 16 євреїв, в тому числі семирічного хлопчика.

У 1962 р. чотири дні суд присяжних міста Граца розглядав справу Мурера і... виправдав його. Верховний суд Австрії скасував цей вирок. Нове слідство хоч і тривало багато років, та Мурера так й не віддали

до суду. У 1989 р. прокурор м. Граца повідомив Візенталя, що нових злочинів не виявлено, а колишнім — суд уже дав оцінку. Тому, мовляв, справу припинено. Виправдання Мурера не стало винятком. Візенталь констатує, що в Німеччині та Австрії безкарно проживає ще багато вбивць та їх пособників.

Та повернемося до розшуку Ейхмана. Труднощі у цій справі були пов'язані не лише з тим, що доводилося шукати у багатьох країнах, а й з тим, що колишні есесівці мали могутні таємні організації, впливових покровителів, володіли величезними коштами. Наприклад, в Аусзее діяло утворене для приховування нацистських злочинців таємне товариство «Павук», а в Штеємарку функціонувала аналогічна організація — «Шестизіркова». Всі вони були об'єднані в могутню і добре налагоджену систему ОДЕССА. Це абревіатура назви зловісного об'єднання «Organisation der ehemaligen SS-Angehörigen» — «Організації колишніх членів СС». Саме через її канали здійснювалися таємні перевезення воєнних злочинців, відбувалася їх легалізація. ОДЕССА керувалася підтримкою багатьох реакційних діячів не тільки Німеччини, Австрії, Італії, а й деяких інших країн. Серед них були помітні державні і католицькі діячі, промисловці й банкіри. Йї сприяв навіть колишній президент Аргентини Перон.

Ейхман не поспішав скористатися послугами своїх колишніх соратників, не бачив необхідності покидати післявоєнну Німеччину. Разом з тим він вживав необхідних заходів, щоб розшук його взагалі припинився. Наприкінці 1947 р. до Візенталя надійшла інформація, що В. Лібль у суді міста Бад-Ішл порушила справу про визнання колишнього чоловіка (А. Ейхмана) померлим. Тоді такі процеси були частими, оскільки тисячі дружин тих, хто не повернувся з війни, діяли у такий спосіб, щоб одержати допомогу на дітей або мати змогу вийти знову заміж. Та цей позов був особливим, бо таким шляхом можна було назавжди сховати організатора винищення євреїв Європи.

Візенталь поінформував про це Стівенса — керівника Сі-Ай-Сі в Бад-Ішл. Той переговорив з місцевим суддею. З'ясувалося, що свідком смерті Ейхмана виступає чоловік рідної сестри Вероніки Лібль. Суд вирішив відмовити у задоволенні позову.

Не знаючи про діяльність Симона Візенталя, Адольф Ейхман počував себе в безпеці. 20 грудня 1949 р. від чиновника австрійської поліції стало відомо, що є дані про перебування Ейхмана в Грундльзее — містечку, що відділене від Альтаусзее гірським хребтом. Поліцейські агенти, які вели спостереження, помітили чорний «Мерседес» з австрійським номером, що регулярно здійснював рейси між цими населеними пунктами. Автомобіль зупинився на Фішенбах, 8. З нього виходив чоловік у дощовику, певний час перебував у будинку і від'їжджав. Швидше за все це був Ейхман, який приїжджав на зустрічі з дружиною.

Це припущення підтвердилося. Незабаром було одержано нову інформацію про те, що Ейхман збирається зустріти Новий рік з дружиною та дітьми. В цей вечір і було вирішено заарештувати злочинця. Візенталя запросили взяти участь в операції. До того ж 31 грудня — день його народження, і він не міг мріяти про кращий подарунок собі.

План затримки розробили ретельно. Було виділено шість досвідчених поліцейських, вибрані місця для засад, що оточували навкруги будинок В. Лібль. Все йшло добре.

Проте, як трапляється в житті, найкращі плани іноді руйнує випадок чи необережність. Так трапилося і цього разу.

Мимовільним винуватцем виявився сам Візенталь, вірніше його помічник — молода людина з Ізраїлю. 28 грудня Візенталь і ця молода людина прибули в Альтаусзее і оселилися в готелі «Ерцгерцог Йоган». Хоча він попереджував свого помічника про те, щоб не привертав

до себе уваги, та той не зміг виконати ці настанови. Багатьом в цьому курортному містечку стало відомо про молодого ізраїльтянина, який прибув в Альтаусзее.

Напевно, ця інформація стала відомою оточенню Ейхмана. Бо поліцейський агент з Грундельзее підтвердив цю версію. Він бачив, як до двох осіб на околиці містечка з боку Альтаусзее підійшла третя особа, як вони про щось переговорили і швидко зникли. Це була катастрофа! Адольф Ейхман сховався надовго.

Про його місцеперебування ходили різні чутки. Говорили, що хтось нібито бачив Ейхмана в Дамаску. Як зазначає Візенталь у своїй книзі, в США та Ізраїлі, що були заклопотані своїми проблемами, втратили інтерес до цього злочинця.

В кінці 1951 р. праця Візенталю увінчалася новим успіхом. Він дізнався від колишнього співробітника абверу, людини, вхожої в кола ОДЕССИ, що Адольф Ейхман наприкінці літа 1950 р. був переправлений в Італію. Переховувався в римському монастирі, одержав ватиканський паспорт на інше прізвище та виїхав в одну з північно-американських країн. Таємні транспорти ОДЕССИ регулярно переправляють нацистів до Бразилії та Аргентини. Проте американці та ізраїльтяни засумнівалися у достовірності цих відомостей, оскільки, за їх даними, Адольф Ейхман мав бути десь на Близькому Сході.

Зазначимо, що пізніше, коли Ейхмана впіймали, інформація колишнього співробітника абверу повністю підтвердилася. Стало відомо, що до переховування нацистського злочинця у римському монастирі та видання йому паспорта на ім'я Рікардо Клементя причетні 75-річний австрієць, єпископ Л. Ходаль та два монахи ордену капуцинів Вебер і Бенедет. Вони ж допомогли Ейхману перебраться до Аргентини.

Чи знав цей єпископ, кого він рятував? До цього часу невідомо. Відомо інше: коли гітлерівці у вересні 1943 р. окупували Рим і стали знищувати євреїв, він рятував їх від неминучої загибелі.

Сам Ходаль пояснював кореспондентам свій вчинок так: «Я священник, а не поліцейський і не прикордонний стражник. Вважав християнським обов'язком у роки хаосу рятування всіх переслідуваних. Ніхто з втікачів мені не сповідувався про своє минуле в третьому рейху, а в той період не була опублікована жодна фотографія Ейхмана».

Візенталь зрозумів, що дальший шлях пошуку Ейхмана не буде легким. В Аргентині та Бразилії проживали тисячі нацистів, які переїхали з Німеччини. Найреальнішим способом виявлення гітлерівського ката Візенталь вважав спостереження за його сім'єю. Він зрозумів, що Ейхман заради дружини та дітей здатен на будь-який ризик.

Якось у Візенталю з'явився «союзник». Восени 1951 р. в його бюро прийшла вишукано одягнена з бездоганними манерами людина. Це був Генріх фон Клімрод, представник групи колишніх есесівців. Ця особа запропонувала допомогу в арешті Ейхмана в обмін на те золото, яке пособники злочинця повитягували з ротів убитих євреїв. І хоча спокуса в такій пропозиції була величезною, Візенталь не зміг переступити моральну межу і дати згоду на такий ганебний гендель.

Проїшло чимало часу, і з Альтаусзее прийшло повідомлення, що фрау Лібль та її сини зникли. Сталося це в середині навчального року, а без випускних свідоцтв дітей не могла прийняти на навчання жодна німецька чи австрійська школа. Разом з тим ця жінка заплатила наперед за найм квартири, не вивезла меблі. Невже це все зроблено, щоб прикрити виїзд за океан?

Підозри, що виникли, підтвердив старий австрійський барон, який у роки війни служив у абвері. Він запросив Візенталю додому, щоб показати свою колекцію марок. Але головним під час зустрічі було зовсім інше. Барон дав прочитати Симону Візенталю лист від колишнього товариша по службі в абвері, на той час інструктора аргентинського пре-

зидента Перона. У цьому листі повідомлялося: «Я бачив цю нещасну свиню Ейхмана, який управляв євреями. Живе поблизу Буенос-Айреса, працює на електростанції...».

Візенталь негайно зв'язався з ізраїльським консулом у Відні. Останній попросив його підготувати доповідь для Всесвітнього єврейського конгресу та викласти у ньому все, що йому відомо про місцеперебування Ейхмана. Один примірник доповіді Візенталь направив до Нью-Йорка президентові Всесвітнього єврейського конгресу доктору Науму Гольдману, інший — ізраїльському консулу у Відень.

Відповідь з Ізраїлю він не одержав. Через два місяці рабин Кольманович повідомив від імені Гольдмана, що матеріал одержано і що необхідно повідомити точну адресу Адольфа Ейхмана у Буенос-Айресі. Візенталь готовий був виконати і це завдання, але не зміг знайти потрібної суми грошей для цього. Агенти з Ізраїлю почали вести свій розшук, приступивши до роботи в Буенос-Айресі...

22 квітня 1959 р. Візенталь, як завжди, почав день з перегляду газети «Австрійські новини», яка видавалося в Лінці. На останній сторінці прочитав повідомлення про смерть Марії Ейхман — мачухи Адольфа Ейхмана. Серед тих, хто підписав некролог, було ім'я Віри Ейхман. Значить, вона знову повернулася до прізвища, яке визначило все її життя, де б вона не жила і як би себе не називала.

Це була версія, яку треба було перевірити. Візенталь послав свого співробітника до матері Вероніки. Та не ризикнула розповісти всю правду, хоча й половини її виявилось достатньо. Зокрема, з її слів стало відомо, що дочка переїхала в Південну Америку, вийшла заміж за людину на ім'я «Клементс» чи «Клемент».

Візенталь негайно передав і цю інформацію в Ізраїль. Відповідною перевіркою було встановлено, що фрау Лібль-Ейхман перебувала у незареєстрованому шлюбі з німцем Рікардо Клементом. Це означало, що закінчився важкий, часом безрезультатний пошук злочинця. Візенталь був переконаний: Рікардо Клемент і Адольф Ейхман — одна і та ж особа.

Остаточо він переконався у цьому, коли в лютому 1960 р. помер батько А. Ейхмана. Під некрологом, опублікованим у газеті «Австрійські новини», містився підпис невідомої невістки небіжчика — Віри Ейхман. Виникло припущення, ймовірно, сам А. Ейхман приїде на похорон батька.

Та ця версія також не підтвердилася. Правда, співробітники Візенталю сфотографували на цвинтарі всіх родичів, які брали участь у похороні. Особливо цінними були фото усіх братів Ейхмана — Еміля, Роберта, Отто і Фрідріха. Отто, наприклад, був точною копією Адольфа, відмінності були лише у вікових змінах. Ці фотокартки були передані представникові ізраїльської розвідки, що стало неоціненною допомогою у справі упізнання Ейхмана.

Співробітники ізраїльської розвідки невсипно продовжували стежити за Рікардо Клементом та його сім'єю. Останній доказ, який замкнув ланцюг доказів, був одержаний 21 березня 1960 р. Того дня Рікардо Клемент після роботи, о 17 год. 30 хв., зайшов до садівника і купив букет квітів, тобто зробив те, що мав зробити Адольф Ейхман. Бо саме в цей день, 25 років тому назад, він взяв шлюб з Веронікою Лібль.

11 травня 1960 р., о 18 год. 30 хв. відбулося викрадення ізраїльською розвідкою Адольфа Ейхмана. Коли його привезли у таємне місце, під білизною виявили есесівське татуювання з указанням групи крові. Йому повідомили, у чийх руках він опинився. Після цього він вже не приховував свою особистість. Адольфа Ейхмана таємно привезли до Ізраїлю, де почалося слідство.

23 травня 1960 р. на засіданні ізраїльського парламенту глава уряду Давид бен Гуріон повідомив: «Нещодавно розвідувальна служба Ізраїлю викрала одного з найбільших нацистських злочинців, Адольфа

Ейхмана. Ця людина разом з гітлерівськими проводирями відповідальна за те, що названо «остаточним розв'язанням єврейського питання», а це означало знищення мільйонів європейських євреїв. Адольф Ейхман перебуває у тюрмі і скоро постане перед судом на основі Закону про відповідальність нацистів та осіб, які є колаборантами нацистів».

Адольф Ейхман — один з 1200 воєнних злочинців, викритих Візенталем. У 1967 р. у бразильському місті Сан-Паулу він розшукав коменданта Треблінки — гаупштурмфюрера СС Франца Штангеля, винуватого у знищенні 850 тис. польських євреїв, слов'ян і циган. Цей злочинець був виданий у ФРН і в 1970 р. на судовому процесі в Дюссельдорфі засуджений на довічне ув'язнення. Серед викритих і розшуканих Візенталем такі гітлерівські кати, як Густав-Франц Вагнер, Йозеф Швамбергер, Хенрі Шмідт, Готфрід Вейз та інші.

Чи всіх з виявлених викритих воєнних злочинців засуджено? За підрахунками Візенталя, з 160 тис. значних злочинців покарано судами 50 тис. Інші живуть безкарно, як правило, заможні і спокійно.

Візенталь не тільки викриває вбивць євреїв, а й веде боротьбу з усіма видами тоталітаризму. Першим опублікував таємні протоколи Ріббентропа — Молотова, підписані в серпні 1939 р. У своїх книгах розповів про візити офіцерів НКВС у гітлерівські будинки відпочинку в м. Закопане та візити-відповіді гестапівців у Львів. Він позитивно оцінює дії Радянського Союзу у напрямі послідовного і добросовісного виконання міжнародних зобов'язань по розшуку та викриттю воєнних злочинців.

Одержано 20.03.91.

Освещается жизненный путь Симона Визенталя — настойчивого деятеля в деле розыска и наказания военных преступников, подробно рассказывается о длительных и сложных поисках им одного из самых жестоких гитлеровских палачей — А. Эйхмана — организатора уничтожения 6 млн. евреев Европы.

В. М. Волковинський, Ю. А. Левенець

П. А. Столипін: з життя та державної діяльності *

Идется про смерть і похорон П. А. Столипіна в Києві, а також про суд над Д. Г. Богровим і його страту. Дається версія причин замаху на «реформатора».

5 вересня стан здоров'я Столипіна погіршився, і о 8 годині вечора академік Регін заявив, що становище потерпілого безнадійне. Трохи більше ніж через дві години київський губернатор Гірс послав у Петербург термінову телеграму: «10 годин 12 хвилин вечора голова Ради міністрів **статс-секретар Столипін помер**». Уранці пароплавом із Чернігова до Києва повернувся Микола II. Прямо на пристані йому повідомили про смерть Столипіна. Цар відразу поїхав до лікарні Маковського, де була відслужена панахида. На цьому імператор вирішив, що його місія щодо померлого прем'єра виконана і об 11 годині разом з родиною виїхав з Києва.

Усі близькі Столипіна знали останнє прохання покійного — поховати його в тому місті, де його настигне смерть. Сталося це у стародав-

* Закінчення. Початок див.: Укр. іст. журнал.— 1991.— № 2, 4, 8, 9.